

ТРОЄ В ЧОВНІ, ЯКЩО НЕ РАХУВАТИ СОБАКИ

ПЕРЕДМОВА

Головна принада цієї книжки — не стільки в літературному стилі чи повноті й корисності інформації, що міститься в ній, скільки в її щирій правдивості. Її сторінки — це звіт про події, що відбувались насправді. Я тільки трішечки прикрасив їх і не прошу за це доплати. Джордж, Гарріс і Монтморенсі — не ідеальні витвори поетичної фантазії, а істоти цілком матеріальні, особливо Джордж, який важить близько ста сімдесяти фунтів. Мабуть, інші книжки перевершують цю глибиною думки і знанням людської природи; інші книжки можуть змагатися з нею оригінальністю й обсягом; але щодо безнадійної, невиліковної правдивості жоден із відомих досі творів не зрівняється з нею. І я відчуваю, що з усіх її принад саме ця зробить книжку неоціненною для вдумливого читача й додасть іще більшої ваги тій науці, яку з неї можна здобути.

Лондон, серпень 1889 року

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

Трое недужих. Страждання Джорджа і Гарріса. Жертва ста семи жахливих недуг. Корисний рецепт. Ліки від хвороб печінки у дітей. Ми погоджуємось на тому, що перевтомилась і потребуємо відпочинку. Тиждень на морських хвилях? Джордж пропонує подорож по Темзі. Монтморенсі висуває заперечення. Пропозицію прийняли більшістю трьох голосів проти одного.

Нас було четверо: Джордж, Вільям-Семюел-Гарріс, я і Монтморенсі. Ми сиділи в моїй кімнаті, курили та розмовляли про те, що нікуди не годимося — тобто, звісно, з погляду здоров'я. Усі ми почувалися кепсько, і це вже неабияк нас тривожило. Гарріс сказав, що в нього інколи якось дивно паморочиться в голові і він тоді сам не тямить, що робить. Джордж озвався, що й у нього теж буває таке запаморочення, коли він сам не тямить, що робить. Ну, а в мене було негаразд із печінкою. Я знав, що в мене розладнався цей орган, бо щойно прочитав рекламу патентованих пігулок від печінкових хвороб, де були описані різні симптоми, за якими можна визначити, що у вас хвора печінка. І всі ті симптоми я у себе знайшов.

Дивовижна річ: щоразу, коли прочитаю рекламу якихось патентованих ліків, то неодмінно доходжу висновку, що хворію на описану в тій рекламі недугу, і то

в найтяжчій формі. Всі перелічені там симптоми якнайточніше збігаються з тим, що відчуваю я.

Пригадую, як якось я пішов до бібліотеки Британського музею, щоб прочитати, чим лікують одну легку хворобу, що саме причепилася до мене, — здається, сінну гарячку. Виписавши потрібну книжку, я перечитав там усе, про що хотів дізнатись; а потім машинально взявся ледаче гортати сторінки та вивчати всілякі недуги. Забув уже, як називалась перша, що на неї наштотхнувся, — якась жахлива, згубна болячка, — але, ще не перебігши очима й половини «попередніх симптомів», я упевнився, що хворію на неї, і то тяжко.

Кілька хвилин я сидів, заціпенівши з жаху; а потім, уже з байдужістю відчаю, знову став гортати книжку. Натрапив на черевний тиф, перечитав його симптоми і відкрив, що я хворий і на черевний тиф також — певне, вже кілька місяців хворий, сам того не знаючи. Мені стало цікаво, які ж ще хвороби в мене є. Знайшов у книжці хворобу св. Віта і, як і сподівався, виявив, що нездужаю й на неї; тоді мене по-справжньому зацікавив стан мого здоров'я, я вирішив з'ясувати його до кінця й кинувся читати про всі хвороби поспіль, за алфавітом. Прочитав про ангіну — виявив, що вона в мене тільки-но починається, а загострення настане за кілька днів. З полегкістю дізнався, що брайтова хвороба, тобто запалення нирок, у мене в легкій формі, з якою можна прожити багато років. Зате віспа у мене була з важкими ускладненнями, а на дифтерит я, вочевидь, слабував від самого народження. Я сумлінно простудіював усі двадцять шість літер алфавіту і з усіх недуг, описаних у книжці, не знайшов у себе тільки однієї — раку сажотрусів.

Спершу я навіть образився, бо відчув у цьому якусь зневагу. Чому мені не дісталось раку сажотрусів? За віщо така дискримінація? Але трохи перегода в мені взяли гору скромніші почуття. Я подумав, що в мене є всі

інші хвороби, відомі медицині, тож негарно бути таким жадноюю. Обійдусь і без того раку сажотрусів. Сухоти, як видно, розвинулись у мене до найтяжчої стадії так, що я й не помітив; а ящур я, мабуть, підхопив десь ще підлітком. Після яшура в довіднику вже не було хвороб, тож я зробив висновок, що й у мене більше нічого немає.

Я довго сидів замислений. Я думав, який із мене цікавий об'єкт для медицини, якою знахідкою був би я для аудиторії медиків! Якби студенти мали мене, їм не довелося б вештатися по шпиталях. Бо я сам був цілою лікарнею. Досить студентові обійти мене довкола — й одержуй диплом.

Потім я подумав: а чи довго ще мені жити на світі? Вирішив обстежити себе. Помацав свій пульс. Відразу взагалі не зміг його намацати, а тоді раптом він почав битись. Я вийняв годинник і став лічити. Налічив сто сорок сім ударів за хвилину. Спробував прослухати своє серце, але ніяк не міг його знайти. Воно перестало битися! Згодом я, певна річ, збагнув, що воно, далєбі, весь час було на своєму місці й весь час билось, але пояснити, чому я його не знаходив, не можу. Я обмацав усього себе спереду — від того, що називаю талією, аж до шиї, — і з обох боків, і, скільки спромігся дістати, зі спини. Проте не намацав і не відчув нічого. Тоді спробував оглянути свій язик. Вистромив його якомога далі, заплющив одне око, а друге скосив униз, але зміг побачити лише кінчик язика. З вигляду того кінчика я тільки ще дужче впевнився, що у мене скарлатина.

Увійшов до тієї читальні здоровою, щасливою людиною, а вийшов звідти немічним інвалідом.

Я побіг до свого лікаря. Він мій давній приятель, і коли мені здається, ніби я занедужав, лічить мій пульс, оглядає язик і розмовляє зі мною про погоду — все, природно, задарма; тож я й вирішив, що тепер зможу йому гідно віддячити. «Адже ж лікареві найпотрібніша практика, — так сказав я собі. — І я віддам себе йому. На мені

він матиме більше практики, ніж на тисячі звичайних, буденних пацієнтів із однією-двома хворобами». Відтак я подався просто до нього. Він мене прийняв і спитав:

— Ну, що в тебе там за болячка?

Я відповів:

— Любий мій, не хочу відбирати в тебе час, розповідаючи про свої болячки. Життя коротке, і ти можеш померти, перше ніж я скінчу. Краще я скажу тобі, якої болячки у мене немає. У мене нема раку сажотрусів. Як це так сталося, що я його не підхопив, пояснити не можу, але це факт, що у мене його немає. А всі інші хвороби у мене є.

І розповів йому, як я про те довідався.

Тоді він звелів мені роздягтись, обдивився всього, потримав за пульс, а тоді зовсім несподівано стусонув у груди — отака дурна витівка! — та ще й бундував головою. Потім сів, написав рецепта, склав його вдвоє й віддав мені. Я сховав рецепт у кишеню і вийшов.

Навіть не розгортав рецепта. Зайшов у найближчу аптеку й подав його аптекарєві. Той прочитав — і повернув мені. Мовляв, таким він не торгує.

— Хіба ви не аптекар? — здивувався я.

— Аптекар, — відповів він. — От якби я тримав мебльовані кімнати зі столуванням, то зміг би вас обслужити. А як аптекар нічого не можу вдіяти.

Тоді я прочитав рецепт. У ньому було написано:

«Rp. Біфштекс	1 фунт
Пиво	1 пінта

Приймати що 6 годин.

Десятимильна прогулянка пішки	1
-------------------------------	---

Щоранку.

Ліжко	1
-------	---

Щовечора рівно об 11 годині.

І не забивай собі голови тим, чого не тямши».

Я послухався цих вказівок — і результат, бачте, непоганий, принаймні для мене: моє життя було врятоване, й я й досі живий!

Однак це все між іншим, а тепер, якщо вірити тій рекламі печінкових пігулок, у мене були незаперечні симптоми захворювання печінки, серед яких головний — «гостра нехить до будь-якої праці».

Скільки я перетерпів через цей симптом, не розкажеш ніякими словами. Зі самого малечку я був через нього справжнім мучеником. А підлітком не мав й одного дня перепочинку від цієї недуги. Рівень медичної науки тоді ще був багато нижчим, ніж тепер, і всі мої страждання зазвичай приписували лінощам.

— Та ворущися, чортів ледацюго! — було, волали на мене. — Роби що-небудь, а то тільки дурно хліб їси!

Ніхто ж бо не знав, що це в мене хвороба. І пілюль ніяких мені не давали, самі лише запотиличники. І треба сказати правду — хоч воно й дивно, але ті запотиличники частенько допомагали від моєї хвороби, принаймні на якийсь час. Пригадую, що тоді один запотиличник краще впливав на мою печінку й пробуджував у мені більше бажання зразу піти куди сказано і зробити що сказано, не гаючи ні хвилини, ніж тепер ціле пуделко медикаментів.

А втім, хіба рідко буває, що отакі прості старосвітські засоби виявляються дієвішими, ніж увесь отой аптечний непотріб.

Ми просиділи з пів години, описуючи один одному свої недуги. Я розповів Джорджеві та Вільямові-Гаррісу, як почувуюся, коли підіймаюся вранці, а Гарріс розповів нам, як він відчувається, коли лягає спати; Джордж став на постилку перед коминком і влаштував нам цілу виставу, дуже наочно й виразно показавши, як він відчувається вночі.

Джорджеві, бачте, тільки здається, ніби й він хворий; насправді ж він здоровісенький.

Потім у двері постукала пані Попетс і спитала, чи вже подавати нам вечерю. Ми сумно посміхнулись один одному та відповіли, що, либонь, спробуємо щось проковтнути. Гарріс сказав, що дрібка їжі в шлунку все ж інколи полегшує хворобу; тоді пані Попетс унесла тацю, ми підсіли до столу й трохи побавились біфштексом із цибулею та ревеневим пляцком.

Я, мабуть, був тоді в дуже тяжкому стані, бо запам'ятав, що за якихось пів години уже втратив будь-який інтерес до їжі — річ незвичайна для мене — і навіть не хотів сиру.

Виконавши цей обов'язок, ми знову наповнили келихи, закурили люльки й повели далі бесіду про своє здоров'я. Жоден з нас не знав напевне, що саме з ним діється; але щодо причини наша думка була одноставною: ми перевтомилися.

— Нам потрібен відпочинок, — заявив Гарріс.

— Відпочинок і цілковита зміна оточення, — додав Джордж. — Розумове перенапруження виснажило й ослабило наші організми. Нове оточення, де не буде постійної необхідності весь час думати, відновить рівновагу нервової системи.

Джордж має двоюрідного брата, що в протоколах поліції зазвичай пишеться студентом-медиком; а тому він, природно, любить висловлюватись як домашній лікар.

Я погодився з Джорджем і сказав, що треба знайти якусь глуху, забуту світом місцину, далеко від людського мурашника, і промріяти погожий тиждень чи два в її сонній тиші — такий собі напівзабутий закуток, схований фєями від гамірного світу, щось ніби орлине гніздо, приліплене на скелі Часу так високо, що ревіння бурхливих хвиль дев'ятнадцятого сторіччя тільки ледь чутно долинає туди.

Гарріс відказав, що це марення. Він, мовляв, знає такі місця, як я маю на увазі; там лягають спати о восьмій

годині, спортивної газети не дістанеш ні за які гроші, а по куриво треба ходити пішки за десять миль.

— Ні, — сказав він, — коли хочете відпочити й змінити оточення, нема кращого, ніж подорож морем.

Але я рішуче повстав проти морської мандрівки. Морем корисно поплавати місяців зо два, зо три, але тиждень — це нікуди не годиться.

Відпливаєш у понеділок, твердо переконаний, що на тебе чекає неабияка втіха. На прощання махаєш рукою друзям, які прийшли тебе проводити, закурюєш найдовшу свою люльку й походжаєш по покладі, так пишачись, немовби ти капітан Кук, сер Френсіс Дрейк і Христофор Колумб¹ ув одній особі. У вівторок ти вже не радий, що поплив. У середу четвер і п'ятницю ти не радий білому світові. В суботу вже спроможний випити трохи бульйону й посидіти в шезлонгу на покладі, з кволою, сумірною усмішкою відповідаючи на запитання добросердих людей, як ти почувашся. У неділю ти починаєш ходити своїми ногами і їсти справжню їжу. А в понеділок, стоячи зі саквоюжем і парасолькою біля поруччя й ладнаючись зійти на берег, вважаєш, що подорож тобі вже подобається.

Пригадую, якось мій свояк надумав поправити здоров'я морським плаванням. Він узяв квиток із Лондона до Ліверпуля та назад, а коли прибув до Ліверпуля, єдиною його думкою було, як продати той зворотний квиток.

Мені потім розповідали, що він оббігав усе місто, пропонуючи квиток запівдарма, і врешті таки продав його за вісімнадцять пенсів якомусь молодикові з жовтяничним обличчям, що йому лікар недавно порадив морське повітря і фізичні вправи.

¹ Кук, Джеймс (1728–1779) і Дрейк, Френсіс (1540–1596) — відомі англійські мореплавці. Колумб, Христофор (бл. 1451–1506) — славетний іспанський мореплавець, генуезець за походженням; 1492 року відкрив Америку.

— Морське повітря? — вигукнув мій свояк, із щирою приязню втискуючи квиток у руку молодикові. — Матимете його стільки, що на все життя вистачить. А фізичні вправи — та на кораблі ви сидячи навіряєтесь більше, ніж якби на землі безперестану перекидалися через голову.

А сам він, тобто мій свояк, повернувся додому потягом. Сказав, що для його здоров'я добра й Північно-Західна залізниця.

Ще один мій знайомий теж був на тиждень вибрався в морську подорож понад узбережжям. Перед відплиттям до нього в каюту прийшов стюард і спитав, він платитиме за їжу щоразу окремо, чи заплатить наперед за весь час.

Стюард радив заплатити наперед — так, мовляв, вийде багато дешевше. Сказав, що за тиждень із нього візьмуть два фунти п'ять шилінгів. На сніданок у них подають рибу та смажене м'ясо. О першій годині обід із чотирьох страв. Вечеря о шостій — суп, риба, антре¹, печеня, птиця, салат, солодке, сир і десерт. І легенький м'ясний перекус о десятій.

Мій знайомий обрав це меню за два фунти й п'ять шилінгів (він любить попоїсти).

Обід подали, коли минали Шірнес. Мій знайомий чомусь не відчував такого апетиту, як сподівався, а тому з'їв тільки трохи вареного м'яса та полуниці з вершками. Удень він не раз згадував той обід, й інколи йому здавалося, що він уже кілька тижнів не їв нічого, крім вареного м'яса, а іноді — що він уже кілька років живе на самих полуницях із вершками.

Та й м'ясу і полуницям із вершками теж, вочевидь, було не солодко, бо вони просилися на волю.

О шостій прийшли й сказали, що вечеря готова. Це повідомлення мій знайомий сприйняв без великого

¹ Страва, що подається перед печенею (*фр.*).

захвату, проте подумав, що треба ж відробити частину тих двох фунтів і п'ятьох шилінгів, і, тримаючись за линви та інші речі, спустився до їдальні. Внизу його зустрів приємний аромат цибулі й гарячої шинки, змішаний із пахощами смаженої риби та зелені. Підійшов стюард, улесливо всміхаючись, і спитав:

— Чого вам принести, сер?

— Краще винесіть... мене звідси, — насилу відповів мій знайомий.

Його підхопили, хутенко винесли нагору й залишили біля завітряного облавку.

Наступні чотири дні він жив скромно та безгрішно, живлячись самими сухариками та содовою водою; однак у суботу, набравшись зухвальства, зважився випити слабенького чаю з грінками, а в понеділок уже поглинав курячий бульйон. У вівторок зійшов на берег і довго стояв на пристані, з жалем в очах споглядаючи вслід пароплавові.

— Бач, поплив, — нарікав він. — І моя їжа на ньому зосталась. На два фунти їжі! Заплатити заплатив, а з'їсти не з'їв...

Він запевняв, що надолужив би своє, якби йому ще хоч один день.

Ось чому я так рішуче виступив проти морської подорожі. Я пояснив, що боюся не за себе. Мені море ніколи не вадило. Але я боявся за Джорджа. Джордж відказав, що з ним було б усе гаразд, йому навіть подобається морське плавання, але нам із Гаррісом він не радить і думати про щось таке, бо певен, що ми обоє на морі слабуватимемо. А Гарріс заявив, що для нього завжди було таємницею, як це люди примудряються хворіти на морську хворобу, — він навіть гадає, що вони роблять це навмисне, аби похизуватись. Приятель, мовляв, і сам не раз хотів спробувати, але так і не зумів.

Потім він почав розповідати нам, як йому траплялося пливти через Ла-Манш у таку бурю, що пасажирів доводилось прив'язувати до койок, і на всьому пароплаві тільки двох — його та капітана — не брала морська хвороба. Інколи той другий був не капітан, а помічник, але, здебільшого, здоровими залишалися двоє: Гарріс і ще хто-небудь. А як не двоє, то сам Гарріс.

Цікава річ: нікого ніколи не бере морська хвороба... на суходолі. В морі бачиш скільки завгодно хворих на неї — повні пароплави, але на суходолі я ще не зустрічав людини, яка б знала, що це таке — морська хвороба. Де ховаються, зійшовши на берег, ті тисячі змучених нею пасажирів, що кишать на кожному кораблі, це для мене загадка.

Правда, якщо більшість людей такі, як той чоловік, що його я якось бачив на одному ярмутському пароплаві, то цю уявну загадку розгадати неважко. Пригадую, ми тільки-но відпливли від Саутендського молу, а він уже вистромлявся у відчинений ілюмінатор у дуже небезпечній позі. Я підійшов і спробував його порятувати. Поторсав за плече й сказав:

— Слухайте, відійдіть-но, а то за облавком опинитесь.

— Ох, я б і радий! — тільки й відповів той.

Довелось залишити його там.

За три тижні я побачив його в кав'ярні при одному батському готелі. Він розповідав про свої подорожі і з великим захватом базікав, як він любить море.

— Морська хвороба? — вигукнув він у відповідь на сповнене заздрості запитання якогось лагідного молодика. — Ну, що ж, зізнаюсь, якось мене трохи млоїло. Це було біля мису Горн. Другого дня вранці корабель розбився.

Я озвався:

— А це не вам нещодавно стало зле біля Саутендського молу й ви хотіли опинитися за облавком?

— Біля Саутендського молу? — спантеличено перепитав він.

— Атож. На ярмутському пароплаві, у п'ятницю три тижні тому.

— А... справді! — зрадів він. — Тепер пригадую. У мене тоді чомусь голова розболілась. Мабуть, від пікулів. Такий начебто пристойний пароплав був, а пікулі подали — просто гидота. Ви їх не куштували?

Що ж до мене, то я винайшов чудовий спосіб, як запобігати морській хворобі. Треба балансувати своїм тілом у такт із хитанням судна. Стати посередині покладу, і коли підіймається ніс пароплава — нахилитись уперед, аж поки ледь не торкнешся палуби власним носом; а коли підіймається корма — відхилитись назад. Тоді ви самі весь час стоятимете вертикально. Годину-дві воно допомагає дуже добре; але ж неможливо хитатись так уперед і назад цілий тиждень!

Джордж запропонував:

— Давайте попливемо вгору Темзою.

І пояснив, що тоді в нас буде досхочу і свіжого повітря, і руху, і спокою; постійна зміна краєвидів розвіюватиме думки (навіть ті, які знайдуться в Гаррісовій голові); а натомившись від веслування, ми ситно їстимемо й ще краще спатимемо.

Гарріс зауважив, що Джорджеві небезпечно робити щось таке, від чого він спатиме ще краще; й узагалі, йому незрозуміло, як це Джордж примудриться спати більше, ніж він спить зазвичай: прецінь у добі завжди — й узимку, і влітку — буває лише двадцять чотири години. Ну, а якщо він і справді зуміє спати довше, то чи не краще відразу померти та й не витратитись на харчі та помешкання.

А втім, додав Гарріс, йому самому Темза пасуватиме «на всі сто».

Я ніколи не тямив, що це за «сто» — сто пенсів чи сто шилінгів, сто дюймів чи сто футів, — але так кажуть усі; отже, мабуть, і достоту це якесь дуже годяще «сто». Мені Темза теж пасувала «на всі сто», і ми з Гаррісом обидва сказали, що Джорджеві набігла непогана думка; але сказали таким тоном, ніби дивувались, як це Джордж спромігся вигадати щось таке тямуще.

Єдиним, хто не зрадів Джорджевій пропозиції, був Монтморенсі. Правду кажучи, його ніколи не тягло на Темзу.

«Для вас, хлопці, воно, може, й добре, — міркував він. — Вам воно подобається. А мені... Ну, що мені там робити? Краєвиди мене не цікавлять, тютюну не курю. Як побачу на березі пацюка, ви ж однаково не спинитесь. А як засну, почнете якісь витівки в човні, і я можу вилетіти за облавок. Ні, якби ви мене спитали, я б сказав, що це дурне діло. Дурне-дурнісіньке».

Проте нас було троє проти одного, і пропозицію прийняли більшістю голосів.

ЗМІСТ

Троє в човні, якщо не рахувати собаки.....	3
Передмова	5
Розділ перший	6
Розділ другий	18
Розділ третій.....	25
Розділ четвертий	34
Розділ п'ятий.....	46
Розділ шостий	56
Розділ сьомий.....	68
Розділ восьмий.....	78
Розділ дев'ятий	91
Розділ десятий	103
Розділ одинадцятий	114
Розділ дванадцятий.....	125
Розділ тринадцятий	138
Розділ чотирнадцятий	153
Розділ п'ятнадцятий.....	166
Розділ шістнадцятий.....	182
Розділ сімнадцятий	187
Розділ вісімнадцятий	196
Розділ дев'ятнадцятий	204

Оповідання	215
Як бути бездіяльним	217
Оренда «Схрещених ключів»	225
Чоловік, який прагнув керувати	231
Чоловік, який збився на манівці	240
Забудькуватий.....	250
Падіння Томаса-Генрі.....	257
Несподіванка пана Мілберрі	263
Чи варто одруженим чоловікам грати у гольф	275
Чи повинні ми казати те, що думаємо, і думати те, що кажемо	283
Чому ми не любимо чужинців	290
Пані Корнер пізнає ціну щастя.....	299
Філософія і демон	315
Цивілізація і безробіття.....	323